

חתן דמים למולות

מאת

יוסף ברסלבי

בי"א השנים האחרונות לנו בפרשת "חתן דמים למולות" מ.ד. קאסוטו ז"ל, ויבדל-א ש. טלמון, י. בלאו ומ.צ. סגל¹. בנוסיונותיהם לפתור פרשה זו, שהיא מן הפרובלמטיות ביו תר בתורה, אין לך אפילו נסיון אחד, אשר דעה חלקית, זו או אחרת, המובאה בו, לא נאמרה, או לא נרמזה, כבר בדבריהם של חז"ל ושל מפרשים ראשונים, או אצל חוקרי המקרא ומפרשיו בדורות האחרונים; אך צירופן של הדעות החלקיות, הן משל קודמיהם והן משלהם, ומשלהם אולי יותר משל זולתם, הוא המעמידנו על תרומתו של כל נסיון להארת הפרשה.

הפתרונות, בחלקם, שונים זה מזה מן הקצה אל הקצה, אך דווקא משום-כך עניין רב בבחינתם. דומה כי בחינה נוספת יש בה כדי לקרבנו קירבה כלשהי לפתרון. מבחינה כרונולוגית ניתוחו של מ.צ. סגל הוא האחרון, אך הואיל וניתוח זה דן בפירושו של מ.ד. קאסוטו בלבד, ואין הוא נוגע במאמרו של ש. טלמון ואף לא במאמרו של י. בלאו, אף-על-פי שמאמר זה ראה אור ב"תרביץ", כארבע שנים לפני כן, נתעכב תחילה על תפיסותיהם של קאסוטו וסגל, ורק אחר-כך על אלו של ש. טלמון וי. בלאו. לשם קיצור לא נבוא להורות על מקורה, או על ראשונותה, של דעה חלקית זו, או אחרת, בלתי-אם לצורך מיוחד.

קאסוטו מכתיר את הפסוקים כד-כו בספר שמות ד' בשם "הפגישה במלון". "בפיסקה זו – אומר קאסוטו – יש הרבה מן המוזר ומן הסתום. מוזר הדבר שדווקא כשנוסע משה למלאות את התפקיד שנמסר לו מפי ה', ה' בעצמו ובכבודו מבקש המיתו; ועוד יותר יש להתפלא על כך, שאין בכתוב שום רמז ברור לסיבת העניין. מלבד זה גם ביטויים אחרים, כגון חתן דמים, או מולות, סתומים בהוראתם. גם מ.צ. סגל מדגיש כי "פרשת חתן דמים למולות היא אפיוודה תמוהה ומתמיהה בתוך הפרשה הנהדרת של שליחות משה מסיני למצרים".

על "ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה', ויבקש המיתו" – אומר קאסוטו: "בהיות משה במלון, בלילה... תקף אותו חולי כל כך כבד, שהביא אותו לידי סכנת מוות, ויבקש המיתו. או טיכסה צפורה עצה כדי להציל את חיי בעלה... לפיכך עמדה ומלה את בנה". גם מ.צ. סגל סבור כי "הסכנה לחייו של משה באה לו, כנראה,

1. מ.ד. קאסוטו, פירוש על ספר שמות, ירושלים, תשי"ב, עמ' 37–39.
2. ש. טלמון, חתן דמים, קובץ ארץ-ישראל, מחקרים בדיעת הארץ ועמיקותיה, ספר ג', מוקדש לזכר פרופ' קאסוטו, עמ' 93–96.

3. בלאו, חתן דמים, תרביץ, רבעון למדעי היהדות, ירושלים, תשי"ז, עמ' 1–3.

4. מ.צ. סגל, אמנות ישראל מלפני סיני, מוצא מנהג המילה בישראל, תרביץ, תשכ"א, עמ' 223–224.

על ידי מחלה פתאומית קשה, שתקפה אותו (כפי שפירש הראב"ע) ושהוא ביאר אותה כעונש מן השמים על רשלנותו. גם הוא, כקאסוטו, סבור, ש-צפורה עשתה את המעשה שלה רק מתוך הכרח, כדי להציל את חיי בעלה, ולא נתכוונה כלל וכלל לעשות לבנה מעשה דתי, או לאומי; אלא, שבניגוד לקאסוטו הוא מאמין כי צפורה מלה לא את בנה בכורה גרשום, כי אם את בנה הקטן אליעזר, שנוולד למשה זמן מועט לפני צאתו מן מדין, שהיה נחפו לשוב למצרים, כפי מצות ה' וחשב למולו במצרים, ואשר כדעת קדמוניו וכדעת הראב"ע -התרשל משה במילתו-. ראייה לכך הוא מביא מפסוק כ', באותו פרק, בו נאמר: 'ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים'. 'אילו במעשה המלון היו שני הבנים ערלים היתה צפורה צריכה למול את שניהם'.

טלמון סבור, כי 'בעיצומו של דבר יש לראות את מעשה חתן דמים כאגדה מסוג האגדות על האל התוקף עוברי-אורח, חסרי זיקה חברתית ודתית, המופקרים ללא-מגן לפנעי כוחות הטבע וכוחות שמעל לטבע. תקיפה זו באה כעונש, או כאזהרה, שלעיתים נבצר מאתנו להבין את סיבותיהם, שלא פורשו כל צרכן'. הוא מביא גם אפשרות שניה של פירוש-שיש בו כדי להבליט את רקעו הטרומי-יהודי. גם בפירוש זה נתפס טלמון למוטיב של 'אל גופל על עוברי-אורח, שיצאו מתחומו ועדיין לא נכנסו לתחום זולתו'; וכיון שכבר נעשו 'נסיונות לגלות את שרשי האמונה הישראלית בפולחן מדיני קדום, שממנו צמחה', הרי אפשר כי ה' כאן הוא 'גלגולו של אלוהי מדין', 'ומעשה חתן דמים הוא העתקה ממצעלי המיתולוגיה המדיינית אל הפולקלור הישראלי'.

י. בלאו עומד על ההקשר שבין הפסוקים כב-כג, שבעצם הם מפסיקים את רציפות המאורעות ושולבו כאן כדי להביא את ההמשך, כלומר את פרשת חתן דמים, ובין 'ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה', ויבקש המיתו' וכו': 'הנקודה המרכזית בפסוקים כב-כג היא שעניה פרעה את ישראל, את בנו בכורו של ה', על כן ייענש מידה כנגד מידה; ה' יהרוג את בנו בכורו; לפיכך בהכרח נאמר, שגם בפרשת חתן דמים, שאותה מסבירים פסוקים אלה, מדובר על הריגת הבכור. הכינוי ויפגשוהו ה', ויבקש המיתו, מוסב, איפוא, לגרשום, בכור משה. גרשום אינו חתן דמים בלבד, אלא אף העומד למות (כפירושו של כמה וכמה מחז"ל וממפרשים ראשונים ואחרונים). אמנם, קושי נוסף בפרשה זו, שנתלבטו בו כל המפרשים, הוא, שבפסוק כ' מדובר על בניו של משה, אך בפסוק כה נזכר רק בנה של צפורה בלבד, אך אין כל סתירה בדבר, שהרי אין פרשת דמים דנה אלא בבכור בלבד, ואין בנה אלא בנה בכורה'. 'הסכנה לחייו של גרשום קשורה בהכרח בהריגת בנו בכורו של פרעה, ואנו נזכרים בפרק יב, פסוק יג, ולא יהיה בכך נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים. כאן, כמו שם, יוצא ה' להכות את בכורי מצרים; וכיון שניתנה רשות למשחית עשוי הוא לפגוע גם באחרים (בעיקר בבכורות). כאן, כמו שם, הדם הוא האות שלא יהיה נגף למשחית, שם על שתי המזוזות ועל המשקוף, כאן דם המילה; כאן, כמו שם, משתמשת התורה במונח להגיע ל... (או אל) דבר; כאן, ותגע לרגליו, שם והגעתם אל המשקוף ואל המזוזות', 'אולי ביטוי פולחני עתיק'.

והנה בבואנו לסכם את ארבע הגישות השונות יש לומר כי מבחינה תחבירית המושא של 'ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו' הוא, אמנם, משה, אך אם נתגבר על אי-הבהירות

התחבירית, האופיינית לפרשה זו בכלל, ונאמר בלשונו של רשב"ג: "חס ושלום, לא ביקש המלאך להרוג למשה, אלא לתינוק" (יר. נדרים פ"ג, ה"ט), או "לא למשה רבינו ביקש שטן (ולפי תיקון מסורת הש"ס: אותו מלאך) להרוג, אלא לאותו תינוק" (ב. נדרים ל"ב, ע"א), כלומר, אם נעדיף את ההקשר האטיולוגי-הרעיוני הפנימי של הפסוקים על ההקשר התחבירי, הרי יש בתפיסתו של י. בלאו כדי להפקיע את הפרשנות גם מן הדרשות על "רשלנותו של משה למול את בנו"א' ועל "בקשת ה' להרוג את משה" וגם מ"גלגל המיתולוגיה המדיינית אל הפולקלור הישראלי"5.

חיוק להנחה, כי המושא של "יפגשהו ה', ויבקש המיתו" הוא לא משה, כי אם בנו הבכור גרשום, וכי פרשת "חתן דמים למולות" קשורה קשר אטיולוגי ורעיוני-אורגאני ל"גוף למשחית, בהכותי בארץ מצרים", יש לבקש ב"ויהי בדרך במלון", שד' המלומדים דידן לא עמדו עליו כלל. קאסוטו, כאמור, מכתיר את הפרשה בשם "הפגישה במלון", אף-על-פי-כן אין הוא מעורר את השאלה מדוע פגש ה' את משה "במלון" דווקא, ואין הוא מקדיש ל"מלון" עצמו אף מלה אחת; אך גם ג' החוקרים האחרים אינם מגלים כל תשומת-לב ל"מלון". לגבי י. בלאו "מסמלת הפגישה במלון את הטלתה המחודשת של השליחות על משה, שאין מגוס ממנה מלקבלה", אבל מדוע מטיל ה' את השליחות על משה במלון, בו הוא לן עם משפחתו? והרי "הפגישה במלון" משמעה הוא, ודאי, כי ה' ביקש להמית, את אשר אמר להמית, בלילה (1) (השווה: "במלון אשר תלינו בו הלילה"; יהוש' ד, ג). ההדגשה ב"מלון" מרמזת, איפוא, על ההקשר שבין סכנת-המוות שנשקפה לבנו בכורו של משה ובין המוות שהיה צפוי ל"בכורי מצרים"; מה אצל "מכת בכורות" במצרים: "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים" (שמות יב, יט), אף כאן: "ויהי בדרך במלון", כלומר "ויהי בדרך (בחצי הלילה), ויפגשהו ה' (את בכור משה) ויבקש המיתו".

"זת קח צפורה צור ותרעות את ערלת בנה" - דעתו של מ. צ. סגל, כי "במעשה אשר עשתה צפורה לא נתכוונה כלל וכלל למעשה דתי, או לאומי", טענה בדיקה. כן טענה בדיקה השקפתו של ש. טלמון, האומרת: "יש להסתייג מכל נסיון לקשור את מילת בנו של משה עם המילה היהודית המסורתית", כי "לשון הכתוב ותכרות את ערלת בנה מעידה על הפרשה, שלא הושתתה על יסודות המילה היהודית המסורתית, אשר לגביה משמש לעולם הלשון מול ערלה".

אמנם, יש להודות כי הביטוי "ותרעות את ערלות בנה" אינו חופף את הביטוי "מול", ביחוד כשאנו משווים אותו למושג "כרות" ב"לא יבוא כרות שפכה בקהל ה'" (דבר' כג, ב) ובי"מעוך וכתות וכרות לא תקריבו לה'" (ויקרא כב, כד), שבהם האמור הוא באדם ובבהמה כרותי אבר-המין, לשם סירוס. הוא גם חזק ביותר לגבי מילה רגילה וגם אכזרי לא במעט; אולם, דווקא משום-כך, משום ש"ותרעות את ערלת בנה" מבטא פעולה נמרצת במינה, תואמת היא את רוח הדברים במעשה צפורה, ובמידה מרובה גם את המילה המסורתית:

4א. למקורות חז"ל ראוי להביא כאן את דברי רבי יהושע בן קרחה: "גדולה מילה, שלא נתלה לו למשה הצדיק (שלא נדחה לו עונשו על שלא מל את בנו". ה. אלבק) עליה מלוא שעה" (נדרים, פ"ג, מ"א).
5. כך נראה לכתחילה העניין הנידון גם לכותב שורות אלה, ותפיסה זו היא שהניעתו לעיין בארבעת המחברים האחרונים בישראל, בלי לתת את הדעת על נסיונות של פתרונות שקדמו להם. די לנו בארבע התפיסות האחרונות.

6. וכן היא, כמובן, משמעות "מלון" בברא' מב, יז וירמ' ט. א.

ראשית נאמר: 'ותקח צפורה צור'. לגבי מפרשים, שאינם מצויים אצל ארכיאולוגיה פריהיסטורית, אין הבדל בין 'הצור' שלקחה צפורה ובין 'חרבות הצורים', בהן מל יהושע את בני-ישראל ('הוש' ה, ב-ג); אולם, 'חרבות צורים', כפי שיש להקיש מכלי-אבן גיאוליתיים וכלקוליתיים, היו פצלות דקות של צור, שהופרדו מבולבוס צור על-ידי חימום באש, לוטשו והושחזו יפה יפה. הפסוק 'אף תשיב צור חרבו ולא הקימותו במלחמה' (תהל' פט, מד) מעיד על ביטוי ארכאי, שמוצאו מן הימים בהם השתמש האדם ב'חרבות צורים' ממש. רמז ברור לשימוש ב'חרבות צורים', עוד בימי דוד, נעוץ, כידוע, בשם 'חלקת הצורים', שנקרא על מקום משחק-המלחמה בין נערי אבנר ובין נערי יואב, שנסתיים בשפך-דם רב, כי הפסוק פותח שם ב'ויחזיקו איש בראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו, יחדיו ויקרא למקום שהוא חלקת הצורים אשר בגבעון' (שמו"ב ב, יב-טז). 'חרבות צורים' מושחזות יפה, ודאי היו עשויות 'למול', ואילו צפורה לקחה 'צור', ולא 'חרב-צור', כלומר, נתו טבעי של אבן-צור, ויהי הנתו הטבעי חד כפי שיהיה, 'למול' היה קשה בו, וממילא הוכרחה צפורה 'לכרות' בו את ערלת בנה, כדי להצילו מן הנגף, שהתרגש עליו. יתר-על-כן, אפשר שב'ות כרות את ערלת בנה' נעוץ גם רמז אטיולוגי ל'כריתת ברית' בין ה' ובין כל נימול בישראל, ככתוב: 'ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם... והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם' (ברא' יז, יא-יג). כן טמון ב'ות כרות' אולי רמז אטיולוגי לנפש הבן של א תיכרת'. רמז זה מסתבר מתוך דברי התורה, האומרת: 'וערל זכר, אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה, את בריתי הפר' (שם יז, יד); ואף-על-פי ש'ונכרתה הנפש ההיא' חזרת גם אצל צוים אחרים בתורה יש מקום להקשר אטיולוגי בין 'זכרות' ובין 'ולא תיכרת הנפש' של הבן הנימול. על-כל-פנים, הביטוי 'ות כרות' מותנה ב'צור', שעמד לרשותה של צפורה, ואין בו כדי להעיד כי פרשת 'חתן דמים למולות' לא הושחתה על יסודות המילה המסורתית, או שצפורה 'לא נתכוונה כלל וכלל למעשה דתי, או לאומי'. אדרבה כריתת ערלתו של הבן הבכור היתה הכרחית מבחינה מילה מסורתית, כי בני-ישראל במצרים היו מולים, ככתוב: 'כי מולים היו כל העם היוצאים' ('הוש' ה, ה), על-כן ניצלו מן הנגף, ואילו גרשום, שעדיין לא היה נימול, היה נתן לסכנתו, ומשום-כך: 'ותכרות את ערלת בנה'. לגבי הראב"ע, המפרש 'שבא חולי על משה מהשם, שלא עלה על לבו, וזהו: ויבקש המיתו', יש טעם מדוע היתה זו צפורה שמלה את הבן הבכור: 'בעבור שאחוזתו (את משה) רעדה (מפאת החולי) לא יוכל למולו ומלה אותו צפורה, כי הוא גילה לה זה הסוד'; אולם, אם נקבל כי מילת גרשום נעשתה כדי להצילו מן הנגף, ולא כדי להציל את משה, כמקובל, ושאלת השאלה: מדוע, באמת, היתה זו צפורה אשר כרתה את ערלת בנה, ולא משה? לדעת טלמון אין כאן אלא 'העתקה ממעגלי המיתולוגיה המדיינית', שהרי 'צפורה היא בת כהן מדין. היא הפעילה במחזה. היא המבצעת את המילה והיא המפייסת את האל'. 'מילת הבן (שהיא 'מילת-משנה') באה בסיפור זה בתורת סובסטיטוציה למילת האב'.

ברם, דומה כי כאן עולות כמעצמן שתי תשובות אחרות על השאלה מדוע היתה

7- היירונימוס, וולנאטה, מתרגם: tullit acutissimam petram ('ותקח אבן חדה ביותר').

זו צפורה שמלה את הבן, האחת פסיכולוגית-דרמתית, והאחרת ריאליסטית, ביחוד כשהן כאילו משלימות זו את זו:

מבחינה פסיכולוגית-דרמתית אפשר לומר, כי האם, שבדרך-כלל היא החרדה לשלום בנה יותר מאשר האב, היא גם הנחרדת לנקוט אמצעי הצלה; וכן עשתה צפורה במהרה לכרות את ערלת בנה, כדי להצילו מן המוות, שהיה צפוי לו; ואילו מבחינה ריאליסטית אין להתעלם מן העובדה, כי בעולם המזרח הקדום, ובקרב עמים שונים בימינו, כולל עמים מוסלמיים, היו מצויות, ועודן מצויות, גם "מוהללות", אמנם, לא לגבי בנים, אך לגבי בנות. מקורות טרום-איסלאמיים ואיסלאמיים מספרים על מילת בנות, ואף על מילת נשים מבוגרות, אם היו נוצריות שעברו אל האיסלאם.⁸ הם נוקבים בשמות "מוהללות" נודעות במפה⁹ ומציינים את הכינוי "בן קוטעת הגשים" ("אבן מוקטיעת אל-בוט'ור"), שדבק בבניהן של "מוהללות"⁹. השאלה, אם מילת בנות היא אובליגטורית, או לא-אובליגטורית, העסיקה אסכולות שונות באיסלאם. אצל כמה עמים מוסלמיים נימולות הבנות עד היום, על-פי-הרוב בגיל רך מאשר הבנים¹⁰. נוכח עובדות אלה אין כריתת ערלתו של גרשום בידי אמו, בשעת סכנה, מתמיהה הרבה¹¹.

ז'ו תג ע ל ר ג ל י ו - כבר נחלקו חז"ל לרגלי מי "הגיעה": ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנין: חד אמר לרגליו של משה וחרנה אמר לרגליו של מלאך, וחרנה אמר לרגליו של תינוק" (יר. נדרים פ"ג, ה"ט). המלומדים דידן סבורים: "לרגליו של משה". יתר-על-כן, "לרגליו" היא "לשון נקיה", וכוונת הכתוב היא ל"אברה-המין" של משה^{11א} (טלמון). רק בלאו מתכוון, כנראה, לרגליו של התינוק. ברם, כל ד' החוקרים מדברים על-הגעת הערלה: לפי קאסוטו הגיעה צפורה את ערלת בנה לרגלי משה, "כאילו להגיד: יהיה זה במקום זה", כלומר, "תהיה שפיכות טיפות אחדות מדם בנו של משה, המקדישה את הילד לשירות ה', מעין הקדשה נוספת ומכרעת של אביו לשליחות ה'". "היא חשבה (כך תפסה המסורת הקדומה את העניין) - ממשיך קאסוטו - שמחלתו של משה היתה מעין התראה בשעת המעשה, הבאה להזכיר שמעכשיו חייב משה להיות מוקדש כולו למילוי שליחותו". סגל מודה כי "ז'תג ע ל ר ג ל י ו" הוא "ביטוי לא ברור", אך הוא מעדיף את פירושו של רש"י "השליכתו לפני רגליו של משה" על פירושו של הראב"ע "ז'תג ע ל ר ג ל י ו" משה, כדרך והגעתם אל המשקוף... מן הדם וראה הדם על המשקוף... ולא יתן המשחית" (שמות יב, כג), ולא עוד אלא הוא אף מגסה

8. ח'אלד אל - קסרי, נציבו הנודע של הח'ליף הישאם, ציוה למול את אמו הקשישה, כדי שלא יכנוחו בכינוי-הגנאי - בן הלא - נימולת", כי היא היתה נוצריה מלידה. I. Wellhausen, Reste arabischen Heidentums, Skizzen und Vorarbeiten, Drittes Heft, Berlin 1887, s. 155

8א'. שם, שם.

9. A.I. Wensnick, Khitân, The Encyclopedia of Islam, London 1924 p, 959 etc.

10. שם, שם.

11. במקרא מודגש תמיד זכרותם של הנימולים, כגון בברא' יו, יג; יז, יד; לו, טו; שמות יב, מח; יהוש' ה, ד, אך לא תמיד היא הכרחית, כגון "וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה" (שם יז, יד); כלום לא די היה בניסוח: "וערל (בלי המלה "זכר") אשר לא ימול" וכי' או כלום לא היה די ביהוש' ה, ד ב"וזה הדבר אשר מל יהושע, "כל העם היוצאים (בלי המלה "זכרים"), כל אנשי המלחמה מתו בדרך" וכי' ועלינו לשאול: לשם מה ההדגשה החוזרת בדבר זכרותם של הנימולים, המובנת מאליה? כלום אין מסתתר בה רמז כי אצל העמים מסביב לישראל נימולו גם הבנות, ואילו התורה, שהתנגדה למנהג זה, חזרה והדגישה כי רק זכרים הם, שחייבים להיות נימולים?

11א'. כדעת: J. Wellhausen, Prolegomena zur Geschichte Israels, Sechste Ausgabe, Berlin, 1905, s. 338.

לבאר ז'תגע - במובן 'חבטה, הכתה, זרקה בכוח'. ביאור זה מזכיר קצת את תרגום השבעים הגורס תחת ז'תגע לרגליו - 'ותפול לרגליו, היינו, ותפול צפורה לרגלי בנה'. ברם, קודם-כל יש להדגיש כי לא את 'ערלת' בנה 'הגיעה' צפורה, כי אם את 'גידו הנימול'. 'הערלה' היא טמאה ('ערל וטמא'; ישע' נב, א), ואילו 'הגיד הנימול' טהור ומקודש, ואותו היתה צריכה צפורה 'להגיע' לשם הצלת בנה. שנית, הגיד המהול שותת דם יותר מן הערלה, ורק הוא היה יכול להכתים את רגלי גרשום (ולא את רגלי משה), בדומה לדם שהכתים את המשקופים ואת המזוזות של בני-ישראל במצרים ולפעול את פעולתו המאגית, שלה נתכוונה צפורה.

ותאמר: חתן דמים אתה לי - לפי קאסוטו הפנתה צפורה את דבריה אל משה, לאמור; 'אני מצילה את נפשך מן המוות ומחזירה אותך לחיים על-ידי דם בנני, ובשובך לחיים הרי כאילו אתה נעשה חתני פעם שניה, והפעם חתן דמים, חתן הנרכש על-ידי דמים'; ואשר לביטוי 'חתן דמים' עצמו - 'כנראה היו משתמשים, בו לכנות את הילד הנימול'. הסיום 'ות', ב'למולות', מתבאר על דרך ריבויים כגון לקוחות וכיוצא בו'. לפי מ.צ. סגל 'חתן דמים אתה לי' ו'חתן דמים למולות' הן 'קריאות של רוגו כלפי משה'. 'חתן אינו התינוק, כדעת הראב"ע (ואחריו קאסוטו) אלא הבעל (כדעת הרשב"ם)'; 'נראה שצפורה התנגדה למנהג הישראלי של מילת תינוק, ואולי לכל מנהג המילה, ופירוש הקריאה הראשונה חתן דמים אתה לי הוא: אתה (משה) בעל של שפיכות דמים, כלומר, דם המילה של התינוק; ופירוש הקריאה השניה הוא: בעל של שפיכות דמים בשתי מילות, היינו, של שני הבנים, גרשום, שמל משה, והבן השני (שאולי לא היה לו עדיין שם, כדעת הראב"ע), שהוכרחה היא למול אותו, כדי להציל את חיי בעלה'. אף טלמון רואה את 'חתן הדמים' במשה; והואיל ו'בהגעת הערלה, ערלת הבן, לרגלי משה מקימה צפורה, או מחדשת, את הברית בין אלוהי מדן ובין בעלה העבריי' 'וה' כאן אינו אלא גלגלו של אלוהי מדן', הוא מציע לראות בתיבה 'לי', שבסוף הקריאה 'חתן דמים אתה לי', ראשי-תיבות של 'לה' 12, כלומר, 'אתה משה, הוא חתן דמים לה', קריאה 'הבאה להכריז על הכנסתו של אדם (משה) בברית האל'. 'המעשה הסמלי בהגעת ערלת הבן באבר-המין של משה וההכרזה החגיגית חתן דמים אתה לה' פועלים את פעולתם (המאגית כמעט) על האל הוועם וירף ממנו'. בלאו סבור כי 'חתן דמים' יש לפרש 'מוגן על-ידי הדמים'. את התוראה 'חתן', במובן 'מוגן', הוא מקבל מן המלה האכאדית Khatānu, שמשמעותה היא 'הגנה'. לדעתו אין לגרוס 'מולות' במובן 'מולים'. 'והוראת הכתוב אינה צריכה להיות דווקא: קראה את הנימול בכינוי חתן דמים, כדעת קאסוטו'.

ברם, נראה כי ב'חתן דמים אתה לי' וב'חתן דמים למולות' יש ליחס לתיבה 'דמים' משקל רב הרבה יותר מאשר ייחסו לו המלומדים דידן. לא 'שפיכות טיפות אחדות של דם' היתה כאן, כדעת קאסוטו, כי אם שפיכות דמים מרובים, כג'ל. 'שפיכות טיפות אחדות של דם' היא נכונה לגבי מילה רגילה, בה ממהרים להשתיק את הדם של הנימול (השווה: 'עושיך כל צרכי מילה בשבת: מוהלך, פורעץ ומוצצין ונותנים עליה אספלגית'; שבת פרק יט, מ"ב), ואילו צפורה 'שפכה דמים' למעלה מן הרגיל במילה, וזאת כדי לשוות לדם בנה כוח מאגי כמו לדם על משקופי בתי ישראל

12. טלמון מביא שם כמה דוגמות לראשי-תיבות כגון אלה.

13. השווה בזניוס - בוהל, ערך 'חתן'.

ומזוהותיהם במצרים. ואשר להוראת "חתן" על כרחנו, עלינו לחזור אל הביאור הפילולוגי המקובל בפרשנות, היינו, אל הפועל הערבי "חתן". אמנם, לדעת קאסוטו, אין להסתמך על הפועל חַתַּן, שפירושו מול, שהרי נראה יותר, שהוראה זו אינה אלא הוראה משנית תלויה במנהג מילת החתן לפני החתונה^{13א}; אולם, כשאנו בודקים את המילונים הערביים הקלאסיים "תאג' אל-ערוס" ו"לסאן אל-ערב" אנו מוצאים כי "ח'תן" הוא קודם-כל "מל את הנער ואת הנערה" (ختن الغلام والجارية); "ח'תאנה" היא פעולת ה"ח'אתן" – "המוהל" (والختانه صناعه الختان) "ח'תאן" הוא מקום המילה בזכר ומקום הקיטוע מבשר הנערה, או, "מקום הקיטוע לזכר ולנקבה" (والختان موضع الختن من الذكر وموضع القطع من نواة الجارية; موضع القطع للذكر والانثى); רק לאחר הוראות אלה עוברים המילונים האמורים להוראות "חתן" ו"חתן" במובן הרווח בלשון העברית, אלא שהן מגוונות יותר: "חתנו של גבר הוא זה שנשא את בתו, או את אחותו" (وختن الرجل المتزوج بابتنه أو باخته) אך הוא (גם) אבי אשת הבעל, אחי אשתו, וכל איש ממשפחת האשה" (الختن أبو امرأة الرجل, وأخو امرأته وكل من قبل امرأته); וברבים "ח'תאן, "חתן" והנקבה "ח'תנה" (والجمع اختان والانثى ختنت); "חותן" הוא גם "ח'אתן" ואילו "ח'תנה" יכולה להיות גם "כלה" וגם "בת חורגת"¹⁴. כשאנו מיחסים לפועל הערבי "ח'תן" במובן "מול" – הוראה משנית, התלויה במנהג מילת החתן לפני החתונה, כדעת קאסוטו, עדיין לא מצאנו את מקורם של "חתן" ו"חותן", ומה גם שאין בידינו הוכחות מכריעות שהמילה היתה אך ורק לפני החתונה^{14א}. ולהאזן הביא בשם נוסעים בערב, כי אצל שבט בשם עסיר משמשת המילה מין מבחן ברברי של בגרות, שעל הנער, או העלם, לעמוד בו, לפני שהותרו לו הנשואין. המילה היא יסודית ואכורית¹⁵. לפי תיאורי נוסעים – ממצה ונסניק באנציקלופדיה לאיסלאם – נערכת אצל כמה שבטים מילת גברים צעירים בצורה מכאיבה ומסוכנת. כלת הנימול עומדת בזמן המילה ממול חתנה. אם הוא משמיע זעקת-כאב – הנשואין בטלים; אלא שמטילים ספק אם ידיעה זו מבוססת על עדות ראייה. לדעת סנוק הורגרונזיה מספרים על כך עירוניים¹⁶. לעומת זאת מסמיכים הפילולוגים את הוראת השורש "ח'תן", במובן "מול", לפועל הערבי "ח'תן" – "קשור"¹⁷, והם מתכוונים, כנראה, ל"קשירת" הגיד הנימול לבל ישתות דם. לפיכך אולי לא נטעה אם נסמך "חתן דמים", לשורש העברי "ח'תול"; היינו, "קשור מסביב"; המופיע פעמיים במקרא, ביחוד טז, ובאיוב לח, ט. "חתן" ו"חותן" בעברית יהיו, איפוא, בעלי הוראה משנית. רק באמרנו "חתן דמים" – "נימול של דמים" תסתבר לנו גם משמעות "חתן דמים אתה לך" וגם משמעות "חתן דמים למולת": "חתן דמים אתה לך" –

13

13א. על ההקשר בין "חתן" ו"חותן" ובין מילת צעירים לפני החתונה עמד, כנראה לראשונה ולהאזן Prolegomena עמ' 339.

14. ראה: Dozy, Supplément aux Dictionnaires Arabes, Leide—Paris, 1927, p. 352, bru, belle-fille = ختنت.

14א. אדרבה, לפי מקורות טרום-איסלאמיים נימולו נערים, בדרך-כלל, בגיל הילדות (ראה ולהאזן, לפי הערה 8 לעיל, עמ' 152).

15. ראה ולהאזן, על-פי הערה 8 לעיל, עמ' 154.

16. ראה ונסניק לפי הערה 9 לעיל, עמ' 959, טור א'.

17. גוניוס – בוהל, ערך "חתן".

נימול של דמים (מרובים) אתה לי- (ואם נקבל את גירסתו של שלמון כי לי- הם ראשי-תיבות של 'לה-', תהיה קריאתה הראשונה של צפורה כלפי בנה הנימול: 'נימול של דמים (מרובים) אתה לה'¹⁸); ו- חתן דמים למולות- - נימול של דמים (מרובים) אתה, (השייך) למולות- (לנימולים-), כמצוה וכחוק.

18. ואז תהיה כריתת ערלתו של גרשום בידי צפורה קרובה יותר למילה המסורתית.